

S. Turcsányi Ildikó: 1848 emlékezete Békésen

**Vezető a Békési Galéria
időszaki kiállításához
(Békés, Széchenyi tér 4.)**

Békési Téka
15. sz.

Szerkeszti: B. Szűcs Irén

ISBN 963 04 5804 7
ISSN 0238 - 0005

" ... Bécs ellen és Minden ellen
E kis ország még remekeljen
Vagy úgy haljon meg, ahogy érdem:
Szabadság - vívás szent nevében. "

Ady Endre

Kiállításunk az 1848-49-es szabadságharcnak kíván emléket állítani, a megszokottól kissé eltérő formában. Nem célunk e történeti korszak sem hosszabb, sem rövidebb ismeretése, hiszen történész szakemberek ezt már számtalanszor megtették, ennek eredményei bárki számára hozzáférhetőek.

Meglehet kiállításunk szakmailag nem állná meg a helyét egy, a korszakkal foglalkozó tudományos konferencián, mi mégis tudatosan törekedtünk arra, hogy kizárólag a békési polgárok szemével kövessük az eseményeket. Nem említünk olyan, országos viszonylatban sorsfordító történéseket, amikben feltehetően nem vettek részt békésiek, viszont bemutatunk olyan dolgokat, ami csak a helyiek számára lehetett fontos. Aki igazán kíváncsi az eseményekre és a politikai környezetre, annak Oláh György: Békésvármegye 1848 - 1849. című, 1889-ben és 1892-ben megjelent kétkötetes munkáját ajánljuk elolvasásra.

Célunk annak bemutatása, ami e korszakból városunkban fennmaradt, amit a békésiek megőrizni érdemesnek tartottak, vagy véletlenül megmaradt és múzeumunk gyűjteményébe került. 1848 eszméi a forradalom bukása után is évtizedekig hatottak, befolyásolták az emberek életét, gondolkodását, érzelmeit. Ezért tartottuk fontosnak jóval későbbi dokumentumok feldolgozását is, illetve a szabadságharc főszereplőinek városunkhoz fűződő későbbi kapcsolatainak bemutatását. Nagy teret kapott a Kossuth - kultusz helyi hatásának ismertetése, ami azért is időszerű, mert múzeumunk névadója, Jantyik Mátyás festőművész által a község megrendelésére 1896-ban festett Kossuth - portrét nemrég sikerült pályázati pénzből restau-

rátatni, így most először kerülhet Békés város polgárai elé. De helyet kap Irányi Dániel emléke is, aki sokáig városunk országgyűlési képviselője volt.

Reméljük e sokszínűségben minden látogatónk talál valami érdeklődésére méltót, netán okot arra, hogy helyén való büszkeséggel tekintsen vissza városa 1848-as forradalomban való részvételére.

Békésre 1848. március 20-án érkezett meg a pesti forradalom híre. Az Olvasókör (később Polgári Kaszinó) kapta az első hírt a Pesti Hírlapban. A Kör elnöke, Hajnal Ábel református lelkész azonnal összehívta a közgyűlést, meghívták a község előljáróit is. Elhatározták, hogy másnap a templomban értesítik a lakosságot és népgyűlést tartanak : március 21-én Békés lakossága egyhangú lelkesedéssel csatlakozott a forradalomhoz. Az országos eseményekkel kapcsolatos iratok nagy becsben tartott emlékei lettek egy-egy békési családnak, néhányat múzeumunknak ajándékoztak.

Az öröm első napjainak múltával, április elején zavargások törtek ki a legelő elkülönítési szerződések hátrányos feltételei miatt a megye több helységében, Békésen is. Mivel gróf Wenckheim József Antal földesúr önként hajlandó volt a legelőre vonatkozó kívánalmaknak eleget tenni, végül helyreállt a nyugalom. Május 3-án a megyegyűlésen megválasztották a megye új vezető szervét, az állandó bizottmányt, melybe Békés 19 főt delegált: Kállay Józsefet, Asztalos Istvánt, Veres Károlyt, C.Veress Istvánt, ifj. Török Nagy Jánost, Körösi Andrást, Bakucz Mihályt, Hajdú Pétert, Szabó Jánost, Kiss Lászlót, Zilahy Ferencet, P.Nagy Gergelyt, B.Szabó Istvánt, Koritsánszky Mihályt, Pesli Ignácot, Tarkovács Istvánt, Gál Mártont, Némethi Istvánt és Lipcsei Andrást.

A megyei ideiglenes bizottmány már 1848. április 26-án kelt határozatával elismerte többek között Békés városát rendezett tanácsú városnak. A május 29-i választások eredményeként

Asztalos István Békés város polgármestere, Kállay József bíró, Hidvégi István kapitány, Nyíri Lajos ügyész, Keresztesi György számvevő, Kis-Kéry Mihály mérnök, Kiss Károly főjegyző, Mezey Balázs, Józsa Károly és Erdődy Antal jegyző, Bondár János, Szőke György, Rabatin János, Terney György, Somlyai István, Andor Mihály és Berecki Mihály tanácsos, Debreczeni András közgyám és Konkoly Imre csendbiztos lett.

Június 15-én a városháza udvarán lezajlott népképviselői országgyűlési követválasztáson Békés választásra jogosult polgárai (16135 lakosból mindössze 577 fő) Táncsics Mihályt választották meg. Mivel Táncsics inkább másik választókerületben szerzett mandátumát tartotta meg, új választást kellett tartani, melynek eredményeként Józsa Károly lett a képviselő.

Békés megye területe nem tartozott a tényleges hadszínterek közé, háborús pusztítás nem érte, de az országos adománygyűjtési felhívásokra és toborzásokra mindig szép számmal jelentkeztek. A nemzetőrség szervezésének kezdetekor április 13-án Békésről 589 jelentkezőt írtak össze, az összeírás végén június 24-én már 1452 fő szerepelt. Az eredetileg rendfenntartó erőként szervezett nemzetőrségre azonban hamarosan a csataterén is szükség lett. A megye 4000 fős alakulatot hozott létre, ebbe Békés 422 főt adott, akik július 2-án érkeztek a Délvidékre, Hajnal Ábel lelkész és Kiss János főszolgabíró vezetésével. Nemzetőreink 1848. októberében a Maros mentén harcoltak, október 21-én Zsurics őrnagy vezetésével Angyalkútnál szembetalálkoztak a császári csapatokkal. Az ütközetben a békésiek derekasan helytálltak, bár a korabeli sajtó egy része őket okolja a győzelem utáni visszavonulásért. A csatában elesett 5 békési önkéntes és több tucat sebesült mellett az alábbi, Oláh György említett könyvében a következőképpen előadott történet is a békésiek önfeláldozó hazaszeretét bizonyítja:

" Volt az angyalkúti csata áldozatai között egy szegény egyszerű földműves, rosszerdei Mucsi István, - ki önfeláldozó bátorságának hazaszeretetének lélekemelő példáját adá. Ott nyugszik Angyalkúton a névtelen hősökkel, kiknek jeltelen sírja felett a feledés homálya borong. Rójuk le a kegyelet adóját emlékének.

Az ellenség kartácsainak zápora seperte végig Angyalkút széles utcáját, melyet az önkéntesek s nemzetőrök foglaltak el. Mindenki igyekezett a biztos halál elől védett helyre menekülni. Újvárosi Mucsi István a menekülés közben nehéz sebet kapott s lerogyott az utca közepén. Egy-két lépésre kínosan vonszolta roncsolt testét, majd összeesett s vérében fetrengve keservesen esdett segélyért. Szívszaggató jajja a legbátrabbakat sem indítá segítségére.

Ezt látva a békésiek derék lelkésze Hajnal Ábel, megindult, kiragadni szerencsétlen hívét a veszedelemből. Szégyenkezve állta útját rosszerdei Mucsi István, vissza tartotta szeretett lelkészét, s a legnagyobb ágyúzás alatt bajtársának segélyére ment. Alig ért a szerencsétlenhez, egy ágyúgolyó lábát elszakította, s a két Mucsi egymás mellett fetrengett vérében vívódva a halállal.

Megszűnt az ágyúzás. A sebesülteket a lelkészlakba vitték.

Rosszerdei Mucsi István, midőn a fájdalomtól zaklatva jajgatott, rokonai, s ismerősei körülfogták. A folytonos vérzést szenvedő nemzetőr végre e szavakban fakadt ki: " Jaj ! vége van Magyarországnak ! - s lelkét kiadá. "

Arad környékén több csatát is vívtak nemzetőreink. Közben itthon ki-kitört a kolera, novemberben Békésen is közel százan betegedtek meg, több mint 50 halottja volt a városnak. Az Országos Honvédelmi Bizottmány december 8-án felhívást intézett a magyar néphez, hogy a nemzetőrök helyett hadi szolgálatra önkéntes csapatokat alakítsanak. A megyében

toborzott 1004 gyalogosból és 300 főnyi lovasságból álló szabadcsapathoz Békés 142 fővel járult hozzá. A csapat Okolitsányi István vezetésével Golgovácra és Aradra ment, ahol február 8-án véres csatát vívtak a császári csapatokkal és a hozzájuk csatlakozott szerb felkelőkkel. Az ellenség először túlerőben volt, de a mieink nemsokára a Maroson túlra szorították őket. A csatában sok békési vesztette életét : 1 tiszt és 93 közlegény (44 gyalogos, 49 lovas).

1849. februárjában a kormány katonai kórházat létesített a megye több városa után Békésen is, a református iskola akkori épületében. 1849. március 15-én a megye minden helységében nagy lelkesedéssel emlékeztek az első nemzeti ünnepre. Május 6-án a Függetlenségi Nyilatkozat április 14-i kihirdetését ünneplő gyűlés volt Békésen, mindkét alkalommal jelentős adományozásokra is sor került. Még ebben a hónapban az orosz haderő belépésének ellensúlyozásaként az állandó bizottmány újoncozást rendelt el. Nagy tehertételt jelentett a hadsereg ellátása, a hadifoglyok és az itt tanyázó katonaság élelmezése is. Hogy Békés városa ebben is tevékenyen részt vett, bizonyítja egy kiegyezés korából megőrződött iratcsomó. Ekkor ugyanis rendeletileg lehetővé vált az 1848-49-es években kifizetetlen állami megrendelések kiegyenlítésének kérése, amit az iratok szerint a békési tímár céh meg is tett. E dokumentumokból értesülhetünk tehát arról, hogy a békési tímár céh 1849. május 31-én " 100 mázsa fekete timsós bőr " leszállítására kötött szerződést az Országos Honvédsereg számára, amit a szállítólevél csatolt másolata szerint teljesítettek is.

1849. tavaszán árvíz és kolera nehezítette a békésiek életét, az egyre rosszabbodó hadihelyzet miatt pedig nyáron több alkalommal is népfelkelést hirdettek. A világosi fegyverletétel híre itt is reménytelenséget keltett, az akkori érzéseket méltán tükrözik a családja révén Békéshez kötődő Veress Sándor, volt honvédszázados visszaemlékező sorai:

" Midőn meg kelle válni dicsőséggel hordott fegyvereinktől, ... a huszárnak le kelle szállani kedves paripájáról s leoldani csorbákkal ékes kardját : óh akkor a kebel nem bírta tovább fékezni fájó keserveit. Volt ki letérdelt és rémítő átkot mondott a balszerencse okozóira, volt, ki nyakába borult kedves bajtársának és sírt keservesen, volt ki szörnyű káromlások közt darabra törve Dunába dobta fegyverét. A legnagyobb rész búskomoran nézett maga elé, nem sírva, nem átkozódva, nem szólva senkihez s engedte magát ide s tova hajtatni szótalan, érzéketlen élő halottként. "

Kossuth Lajosra emlékezve először halálakor írásztalán talált utolsó sorait idézzük:

" Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar !

Ez az a múlt, amelynek én embere vagyok, ez az a múlt, melynek emlékét feleleveníti a magyar népnél az én nevem ... Az óramutató nem szabályozza az idő folyását, de jelzi, az én nevem óramutató, jelzi az időt, mely jönni fog, melynek jönni kell, ha a magyar nemzet számára még tartottak föl jövőt a végzetek és annak a jövőnek neve : szabad haza Magyarország szabad polgárainak, annak a jövőnek neve : állami függetlenség. "

Talán Kossuth Lajos idézett szavai is érthetővé teszik, miért volt a személyét övező tisztelet oly nagy még évtizedekig a szabadságharc után is. Városunkban is valóságos kultusz alakult ki alakja körül, mely jóval halála után is meghatározó volt a békési polgárok gondolatvilágában.

1889-ben, még életében, a békési képviselőtestület - Szegedi Károly indítványára - egyhangúlag a város első díszpolgárává választotta, s ugyanekkor 300 forintos Kossuth-alapítványt létesített. Bár kultusza városunkban mindig jelentős volt, ennek más, politikai okai is voltak. Ebben az évben járt le ugyanis az a tízesztendős határidő, mely idő alatt a külföldön élő állampolgároknak kérvényezniük kellett állampolgárságuk

elismerését. Mivel ezt az illető ország osztrák-magyar külképviseleténél kellett volna megtenni, mindenki tudta, hogy erre Kossuth soha nem lesz hajlandó. Tisza Kálmán miniszterelnök ekkor azt a kompromisszumot javasolta, hogy valamely város díszpolgára, ha állampolgárságát fenn akarja tartani, egyszerűen az illető város polgármesterének jelentse be ezt a szándékát. Bár a javaslatból nem lett semmi, a kultusznak újabb, hatalmas lendületet adott. A városok egymás után választották meg Kossuth Lajost díszpolgárúknak, aki így reagált e lépésekre:

" Hazám törvénye elutasított, hazám harmincegy városa magához ölelt. "

Nemzeti gyászként élte meg városunk a "legnagyobb magyar" 1894-es halálhírét. Békés képviselőtestülete saját gyászjelentést adott ki, ez alkalommal nevezték el a Vasút utcát Kossuth utcának. Ravatalára koszorút küldött és 12 tagú küldöttséggel képviseltette magát a temetésen, ahol Békésről összesen 62-en vettek részt. Hogy nemcsak nálunk, de országosan is ilyen volt a hangulat, mutatják a történettudós Szegfű Gyula alábbi sorai:

" Wekerle miniszterelnök a képviselőház költségén akarta a temetést rendeztetni, erről csak Ferenc József második, szigorú rendeletére mondott le. A képviselőház is, bár csekély többséggel, a király akarata szerint szavazott. A hivatalos huza-vona alatt utcai tüntetések voltak. A temetésről hiányoztak az uralkodói parancsra a miniszterek és a képviselőház elnöke és minden, királyi kinevezéstől függő állami méltóság, egész a főispánokig. De más mindenki ott volt, abból a már majdnem tízmilliónyi magyarságból, aki csak tehette. Ott voltak a Kossuth legenda hívei, szegény falusi emberek tízezrei, akik éjszaka az utcákon tanyázva várták a temetés napját. Ott voltak a Kossuth-kultuszt ápoló egyesületek, társulatok, községek, megyék, a parlament tagjai, politikai különbség nélkül, a főrendiház nagy része, mint loyális alattvaló, távol maradt. Kossuth neve előtt már nem volt különbség azon az egy napon. És Kos-

suth neve ezeknek a tömegeknek ezen a napon a jövő neve volt : szabad Magyarország, állami függetlenség, amint ő ezt utolsó szavaiban kijelölte. "

(Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára I-II. Bp. 1952.)

A következő évben Kossuth-arckép festését rendelte meg a békési képviselőtestület Jantyik Mátyás festőművésztől, múzeumunk névadójától, aminek leleplezése az 1896-os milleneumi év egyik legrangosabb eseménye lett. A kultusznak még egy nagy helyi fellángolását ismerjük : 1928. március 15-én New Yorkban Kossuth-szobrot avattak, melyre országos zarándoklat indult. Békésről hárman vettek részt az úton, melyről egyikük, Faragó László gimnáziumi tanár állandó tudósításokat küldött a Békési Hírlapba, és még ugyanebben az évben élményeit könyv alakban is közreadta. Ennek az útnak az emlékei zárják kiállításunk Kossuth Lajosról emlékező részét.

Irányi Dániel mint a márciusi ifjak egyike vált ismertté városunkban. 1848-49-ben Pest országgyűlési képviselője, egy ideig kormánybiztosa, a forradalmi vésztörvényszék tagja volt. A szabadságharc bukása után Párizsba emigrált, itthon távollétében halálra ítélték. Jelentős politikai és irodalmi tevékenységet fejtett ki az emigráció idején, Chassin francia történétíróval együtt megírta a forradalom és szabadságharc történetét (eredeti kiadás: Histoire politique de la Revolution de Hongrie 1847-1849 par Daniel Irányi et Charles-Louis Chassin I-II. Pagnerre, Paris, 1859-1860. , magyar kiadás: Irányi Dániel - Charles-Louis Chassin : A magyar forradalom politikai története 1847-1849. Bp. 1989.). Bevezetőjében így ír :

" E könyv korántsem dicsőítő gyászbeszéd egy örökre lezárt sír felett. Dicsőséges bukás elbeszélésével ér ugyan véget, de magában foglalja a közeli diadal ígéretét is. Elbeszélvén, hogyan és milyen áron tiporták le Magyarországot, bebizonyítja, hogy Magyarországnak megvan a maga elpusztítha-

tatlan életereje, s tanúsítja, hogy tízéves hallgatása ellenére egyetlen napra sem feledkezett meg jogai sárba tiprásáról, hogy készen áll az első kedvező alkalommal visszakövetelni őket, s végül hogy bukásából talpraáll és kardot ránt, mihelyt a vén Európa láthatárán kibontják a népszabadság zászlaját. "

Irányi Dániel 1867-ben tért haza az emigrációból, ezután az országgyűlési szélsőbal, majd a Függetlenségi Párt egyik vezére lett. 1872-től haláláig, 20 éven át országgyűlési képviselőként segítette Békés városát. 1892-ben bekövetkezett halálakor a békési képviselőtestület saját gyászjelentést adott ki.

A kiállított anyag korántsem lehet teljes, nem tartalmazhatja az összes e korból megmaradt, féltve őrzött emléket, a békésiek összes megóvott relikviáit. E kiállítás csupán azt hivatott bemutatni: 1848 emléke még él városunk polgárainak eszméiben, gondolatvilágában, érzéseiben.

S. Turcsányi Ildikó

A BÉKÉSI TÉKA eddig megjelent számai

1. Nemes Dénes: Mitológiai történetek (kiállításvezető)
2. Nemes Dénes: Veress Emlékszoba (kiállításvezető)
3. Szűcs Irén: "Az vőfinek való regék, násznagynak való köszöntők" (Egy 19. századi kézirat os vőfélykönyv)
4. Rubint Ágnes: A békési polgári leányiskola története
5. Nemes Dénes: Adatok és gondolatok Békés szőlőtermesztése történetéhez I.
6. B. Szűcs Irén: A békési múzeum története
7. S. Turcsányi Ildikó: Céhes emlékek a békési múzeumban
8. Csukás Irén: Karacs Teréz Békésen
9. Kirner A. Bertalan: Békési dedósok (1887-1890)
10. B. Szűcs Irén - S. Turcsányi Ildikó : A békési tájház (kiállításvezető)
11. S. Turcsányi Ildikó: Banner János Emlékszoba (kiállításvezető)
12. B. Szűcs Irén: Jantyk Mátyás festőművész élete és munkássága
13. Turok Margit: Mítosz és valóság az Árpádházi királyok tevékenységében
14. P. Szalay Emőke: Az üveg művészete (kiállításvezető)